

Zamecki, Stefan

"Wojciech Świętosławski. His Life and Scientific Work", Alicja Dorabialska, Warszawa 1974 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/4, 754-756

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

mowę. Jej rezultatem była fala aresztowań w Kijowie (aresztowano 115 osób, w tym 34 studentów). Podobnych wypadków w dziejach naszej konspiracji można przytoczyć więcej. Są one na ogół przemilczane, bądź nadmieniana się o nich jedynie mimochodem. Wydaje się jednak, że fakty takie — wręcz przeciwnie — winny być ukazywane i ostro napiętnowane.

Książka Tabisia powstała na materiałach wydobytych z Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainiejskiej SRR (akta: kancelarii generała-gubernatora wojskowego dla guberni kijowskiej, podolskiej i wołyńskiej; żandarmerii kijowskiej; kuratora szkolnego), z Kijowskiego Obwodowego Archiwum Państwowego (akta kancelarii kijowskiej gubernatora cywilnego), z Kijowskiego Miejskiego Archiwum Państwowego (akta kancelarii senatu Uniwersytetu Kijowskiego). To właśnie rozbudowanie źródłowych podstaw stanowi w znacznej mierze o wartości recenzowanej pracy. Została ona uzupełniona rosyjskimi wydawnictwami o charakterze dokumentalnym, polskimi pamiętnikami i artykułami prasowymi.

Publikacja Tabisia ma jasny i przejrzysty układ. Pisana językiem prostym i komunikatywnym jest łatwa w percepcji, w przyswajaniu zawartych w niej treści. Załączone do niej ilustracje ożywiają tekst, choć wykonanie ich nie należy do najlepszych.

Opracowanie dalszych lat, po roku 1863, przyniosłoby zapewne wyniki równie interesujące, jak te, które otrzymaliśmy w przytoczonej książce. Uniwersytet Kijowski należał przecież do jednej z kuźnic polskiego ruchu socjalistycznego, stąd też wyszło wiele wybitnych indywidualności trwale zapisanych w polskiej nauce. Dla przykładu wystarczy przytoczyć choćby takie nazwiska byłych słuchaczy tej uczelni, jak: Cz. Białobrzęski, B. Chojnowski, K. Dynowski, L. Gorecki, I. Hoffman, W. Świętosławski.

Wypada przy okazji zasygnalizować, iż sprawy powiązań polskich ośrodków naukowych z obcymi centrami badawczymi stają się rzadko przedmiotem dociekań, choć trud podjęty w tym kierunku opłaciłby się sowicie². Opisanie studiów Polaków w obcych uczelniach jako czynnika ich rozwoju intelektualnego, ich roli jako pośredników w przenoszeniu do kraju szkół naukowych i rozwojowych tendencji wiedzy byłoby równie pożyteczne i pożądane, jak dotychczasowe opracowania w społeczno-politycznym zakresie.

Ryszard Ergetowski

Alicja Dorabialska: *Wojciech Świętosławski. His Life and Scientific Work*. Tłum. z pol. A. Płonka. Warszawa 1974 Polish Scientific Publishers ss. 98, nlb. 2, tabl. 4, rys., bibliogr. Polish Academy of Sciences. Polish Physical Society. Polish Chemical Society. „Polish Men of Science”.

Państwowe Wydawnictwo Naukowe podjęło ostatnio cenną inicjatywę publikowania dla zagranicy serii „Polish Men of Science”, poświęconej niezwykłym wybitnym polskim uczonym działającym w astronomii, chemii, fizyce i geofizyce. Każda z publikacji tej serii ma zawierać biografię naukową uczonego, wybór jego prac, omówienie dorobku badawczego z punktu widzenia wkładu do nauki świa-

²Por. H. Barycz: *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicą*. Wrocław 1969; S. Brzozowski: *Polskie studia przyrodnicze i rolnicze we Wrocławiu (1811—1818)*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria B. 1973 z. 24 s. 23—78; Tenże: *Polskie studia lekarskie na Uniwersytecie Wrocławskim*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1974 nr 3 s. 539—545; R. Ergetowski: *Studia W. A. Maciejewskiego w Uniwersytecie Wrocławskim*. „Studia Śląskie”. Seria nowa. T. 18: 1970 s. 223—247; i inne.

towej oraz bibliografię. Serii patronują Polskie Towarzystwa: Fizyczne, Astronomiczne, Chemiczne i Geofizyczne. W skład Komitetu Redakcyjnego wchodzi: A. Rubinowicz (przewodniczący), H. Chęcińska, J. Chodkowski, K. Leibler, J. Petykiewicz, A. Rojecki, A. Trautman i W. Zonn.

Wydana w tej serii książka A. Dorabalskiej, poświęcona profesorowi Wojciechowi Świętosławskiemu (1881—1968), nie jest monografią uczonego. Zagraniczny czytelnik otrzymał tymczasem publikację zastępczą. Książka zawiera tłumaczone na język angielski trzy rozprawy W. Świętosławskiego, pochodzące z różnych okresów jego działalności, zatytułowane kolejno: *Termochemiczna analiza związków organicznych* (Kijów 1908), *Metodyka badań obulioskopowych i tonometrycznych* (Warszawa 1929) oraz *Podstawowe własności fizykochemiczne ciekłych surowców organicznych* (Warszawa 1958). Wybór prac Świętosławskiego uzupełniają napisane przez prof. A. Dorabalską: *Wstęp, Uwagi o działalności naukowej* oraz *Bibliografia* publikacji uczonego z zakresu chemii fizycznej. Bibliografia ta obejmuje 382 rozprawy oraz 18 monografii i podręczników (niektóre z nich zostały napisane wspólnie z autorami krajowymi bądź zagranicznymi); wspomina się też oddzielnie (bez wymieniania tytułów) o 80 artykułach (w językach: polskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i czeskim) oraz o 47 patentach.

Z pewnością dla polskiego czytelnika dobór trzech opublikowanych w zbiorze prac W. Świętosławskiego jest dyskusyjny. Zamieszczone w zbiorze prace nie są bowiem najwybitniejszymi spośród jego publikacji. Dla wielu wychowanków profesora W. Świętosławskiego należą do nich: *Chemia fizyczna* (t. 1-4, 1923—1931), *Ebuliometria* (1935), *Metody rozdzielania i oczyszczania substancji* (1950), *Fizykochemia węgla kamiennych i procesu koksowania* (1953), *Fizykochemia smoly węglowej* (1956) oraz *Azeotropia i poliazeotropia* (t. 1, 1957). Spośród wymienionych druga pozycja była tłumaczona na język angielski (1936), przedostatnia na język rosyjski (1958) i niemiecki (1959), ostatnia na język angielski (1963) i rosyjski (1968). Inne większe monografie Świętosławskiego opublikowane w Stanach Zjednoczonych w czasie II wojny światowej lub po jej zakończeniu: *Coke Formation Process and Physicochemical Properties of Coals* (1942), *Ebulliometric Measurements* (1945) oraz *Microcalorimetry* (1946). Jednakże z punktu widzenia zainteresowań czytelnika zachodniego znajdującego język angielski wybór tekstów był trafny. A. Dorabalskiej szło niewątpliwie o to, aby uzyskać najbardziej typowe ukierunkowania badawcze Świętosławskiego w poszczególnych okresach życia uczonego. Tak się złożyło, że działalność jego przebiegała w trzech krajach: w Rosji, Polsce, Stanach Zjednoczonych i znowu w Polsce. Niewątpliwie prezentacja dorobku W. Świętosławskiego byłaby pełniejsza, gdyby publikacja zawierała więcej stron; jest to jednak uwaga pod adresem naszej zagranicznej *science policy*. Na tym odcinku wiele jest jeszcze do zrobienia i odrobienia.

Nie miejsce tutaj na analizę walorów i działalności naukowej W. Świętosławskiego, niemniej warto stwierdzić, iż mało komu z naszych chemików udało się uzyskać taką popularność i szacunek w kraju i za granicą jak właśnie W. Świętosławskiemu. Talent organizacyjny, badawcza pracowitość i rzetelność, a zwłaszcza umiejętność grupowania wokół siebie współpracowników, sprawiły, że stał się on twórcą znanej na całym świecie „polskiej szkoły fizyko-chemicznej”.

Teksty A. Dorabalskiej przypominają sylwetkę i osiągnięcia naukowe uczonego. O niektórych sprawach merytorycznie związanych z tymi tekstami mówiła Autorka w czasie uroczystości nadania auli Wydziału Chemii UW imienia Wojciecha Świętosławskiego¹.

Umieszczona na końcu publikacji *Bibliografia* obejmuje jedynie prace z zakresu chemii fizycznej. Jest ona szczególnie cenna dla historyków polskiej chemii.

¹ Por. informację o tym w nrze 3/1974 „Kwartalnika”, s. 633—635.

Ponieważ jednak W. Świętosławski opublikował wiele tekstów o nieco innym charakterze, bibliografia wymaga uzupełnienia.

Czytelnika zachodniego z pewnością zainteresowałaby też działalność W. Świętosławskiego jako ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (lata 1935—1939) oraz okoliczności wyjazdu i powrotu ze Stanów Zjednoczonych. O niektórych sprawach z tym związanych pisała A. Dorabalska w autobiograficznej książce *Jeszcze jedno życie*². Interesujące również — jak się wydaje — byłoby dla adresata omawianej publikacji dowiedzieć się nieco o wychowawczych walorach działalności uczonego jako kierownika Zakładu Chemii Fizycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Te i inne kwestie związane z W. Świętosławskim wymagają specjalnego opracowania.

Publikacja ta odegra niewątpliwie nader pozytywną rolę w dziele upowszechniania na Zachodzie — zwłaszcza w kręgach polonijnych — osiągnięć koryfeusza polskiej nauki. Miejmy nadzieję, że nie będzie to ostatnia praca w serii „Polish Men of Science” poświęcona chemikowi.

Stefan Zamecki

NAUKI BIOLOGICZNE

W „STUDIACH I MATERIAŁACH Z DZIEJÓW NAUKI POLSKIEJ”

Powstałe w 1953 r. wydawnictwo ciągłe „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” jest najstarszym wydawnictwem Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Pierwsze cztery tomy zawierały różnej objętości prace z wszystkich dziedzin historii nauki, także recenzje i kronikę naukową, potem część tych zadań przejął utworzony w 1956 r. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, a „Studia i Materiały” przeznaczono dla średniej objętości prac specjalistycznych¹. Od 1957 r. wydawnictwo to ukazuje się w czterech seriach: A — dla nauk humanistycznych, B — dla nauk biologicznych i medycznych, C — dla nauk ścisłych i o Ziemi, D — dla nauk technicznych i techniki, później doszła do tego seria piąta — E — dla prac z zakresu metodologii nauki. „Studia i Materiały” stały się więc w konsekwencji tych zmian organem poszczególnych zespołów badawczych Zakładu.

W serii B, jak dotychczas, ukazało się najwięcej zeszytów: do 1973 r. — 24 o objętości 231 arkuszy wydawniczych, średnio 12 arkuszy na zeszyt. Przedmiotem niniejszej analizy będą wszelkie prace biologiczne tej serii z wyłączeniem prac medycznych. Poza zeszytami serii B tematyka biologiczna występowała w „Studiach i Materiałach” sporadycznie — jeden artykuł L. Szyfmana o Jędrzeju Śniadeckim w ostatnim ogólnym tomie z 1956 r. oraz drugi H. Delimat omawiający także przyrodniczą działalność K. Stronczyńskiego w serii E. Trzeba od razu stwierdzić, że seria B stała się przede wszystkim organem historyków przyrodoznawstwa, gdyż na jej 24 zeszyty tematyka medyczna występuje wyłącznie w 3 zeszytach, a częściowo jeszcze w czterech; na 111 prac ogłoszonych w tej serii 93 dotyczą różnych dziedzin nauk przyrodniczych (w tym 4 częściowo medycznych), a 18 wyłącznie nauk lekarskich. Proporcje te należy w zasadzie uznać za prawidłowe, historycy medycyny bowiem posiadają w ramach uczelni własne zakłady i zbiory, własne Towarzystwo i możliwości publikacyjne poza Zakładem Historii Nauki i Techniki PAN, natomiast dla większości historyków przyrodoznawstwa są to jedyne możliwości wydawania prac średniej objętości, a więc takich, w których

² Por. recenzję z tej książki zamieszczoną w nrze 3/1974 „Kwartalnika”, s. 590—592.

¹ Zob. R. Torchalski: *Dwadzieścia lat „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1973 nr 2 s. 325—331.